

Ordu vətənin dirəyidir

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti 105 il əvvəl - 26 iyun 1918-ci ildə Milli Ordunun yaradılması haqqında qərar qəbul etmişdir. Ümummilli Lider Heydər Əliyevin 1998-ci il mayın 22-də imzaladığı fərmanla isə ölkəmizdə həmin gün Silahlı Qüvvələr Günü elan olunmuşdur.

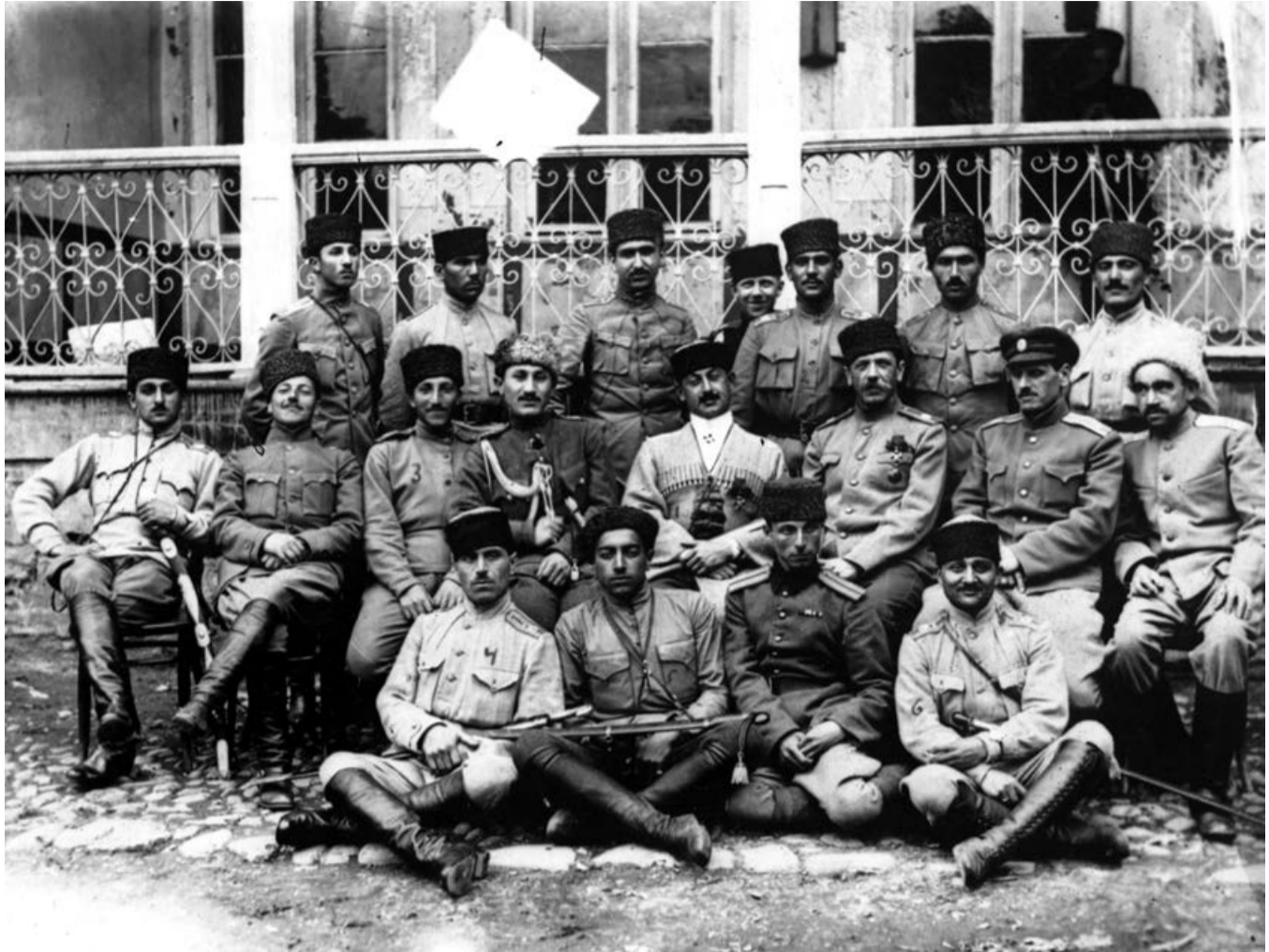
1998-ci il iyunun 25-də Azərbaycan Ordusunun yaradılmasının 80 illiyinə həsr olunmuş təntənəli yubiley mərasimində Ulu Öndər Heydər Əliyev demişdir: "Biz 26 iyun gününü bayram elan etmişik. Bu, tam əsaslıdır, məqsəduyğun, qanunauyğundur. Çünki 80 il öncə məhz bu gün Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin - ölkəmizin müstəqilliyini elan edən xalq cümhuriyyətinin, müstəqil Azərbaycanı qurub-yaradan, hələ Gəncədə fəaliyyət göstərən hökumətin ilk addımlarından biri Azərbaycan Milli Ordusunun yaranması haqqında verdiyi qərar olmuşdur. Həmin qərara, addıma böyük hörmət əlaməti olaraq biz 26 İyun gününü Azərbaycan Silahlı Qüvvələri, Ordusu günü elan etmişik".

1918-ci il mayın 28-də müsəlman Şərqiində ilk demokratik və yeganə parlamentli respublika olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yaradıldı. Azərbaycan xalqı özünün çoxəsrlik tarixində müstəqil dövlətini qurdu, ictimai-siyasi quruluşun müvafiq modelini təsis etdi. Yenice yaradılmış dövlətin qarşısında duran başlıca vəzifələrdən biri də ölkənin müstəqilliyini və ərazi bütövlüyünü qorumaq, daxili düşmən qüvvələri zərərsizləşdirmək və xarici müdaxilələrin qarşısını almaq üçün Silahlı Qüvvələrin yaradılması idi. Milli Ordunun təşkili həyati zərurətdən irəli gəlirdi və bu, dövlətin qarşısında dayanan təxirəsalınmaz vəzifələrdən biri sayılırdı.

Milli Şuranın 28 may 1918-ci il tarixli qərarına əsasən, Fətəli xan Xoyskinin sədrliyi ilə yaradılmış birinci müvəqqəti hökumətin tərkibində təsis edilmiş hərbiyyət naziri vəzifəsinə Xosrov bəy Sultanov təyin edildi. Hökumətin 26 iyun 1918-ci il tarixli qərarı ilə Müsəlman Korpusunun adı dəyişdirilərək "Əlahiddə Azərbaycan Korpusu" adlandırıldı və bununla da milli silahlı qüvvələrin yaradılması istiqamətində mühüm addım atıldı. Həmin tarixdə hökumətin digər qərarı ilə Əlahiddə Azərbaycan Korpusu nəzdində xüsusi tapşırıqlar üzrə general vəzifəsi təsis edildi.

1918-ci il iyulun əvvəllərində Azərbaycan Korpusunun hissələri iki türk diviziyasının - 5-ci Qafqaz və 15-ci Çanaqqala diviziyalarının hissələri ilə birgə Nuru Paşanın komandanlıq etdiyi Qafqaz İslam Ordusunun tərkibinə daxil edildi. Başda general-leytenant Nuru Paşa olmaqla Qafqaz İslam Ordusunun qərargahı Gəncə şəhərində yerləşdirildi.

Arxiv sənədlərinə əsaslanaraq qeyd olunmalıdır ki, ölkəmizdə Silahlı Qüvvələrin yaradılması son dərəcə ağır hərbi-siyasi şəraitdə aparılırdı. 1918-ci ilin yayında Azərbaycanda siyasi vəziyyət ikihakimiyyətli mövcudluğu ilə xarakterizə edilirdi. Ölkənin şərq hissəsi (Bakı quberniyası) Bakı Soveti və onun icraiyyə orqanı olan Bakı Xalq Komissarları Sovetinin (XKS) təsiri altında, qərb hissəsi (Yelizavetpol quberniyası) isə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökumətinə tabe idi. Əsasən erməni bolşevik-daşnaklardan ibarət olan Bakı Xalq Komissarları Soveti Azərbaycanın milli hökumətini nəinki tanımadı, hətta ona qarşı mübarizə elan etdi. Bakı XKS və onun ordusu Gəncə üzərinə yürüşə keçərək ölkədə vətəndaş müharibəsini yenidən alovlandırdı. Ölkədə sovet hakimiyyəti qurmaq adı altında Azərbaycan türklərinə divan tutulmağa başlandı. Bakı, Şamaxı, Quba, Lənkəran, Salyan, Naxçıvan, Qarabağ və digər bölgələrdə dinc əhaliyə qarşı misli görünməmiş qırğınlar törədildi.

Erməni-daşnak qüvvələrinin törətdiyi bu azğınlığın qarşısının alınmasında xalqımızın hərbi köməyə ehtiyacı var idi. 1918-ci il iyunun 4-də Osmanlı İmperatorluğu hökuməti ilə Azərbaycan Respublikası arasında dostluq müqaviləsi imzalandı. Müqaviləni Azərbaycan tərəfindən Milli Şuranın sədri M.Ə.Rəsulzadə və xarici işlər naziri M.H.Hacinski, Türkiyə tərəfindən xarici işlər naziri Xəlil bəy və Qafqaz cəbhəsinin baş komandanı Vahib Paşa imzaladılar. İmzalanmış həmin müqaviləyə əsasən, Türkiyə tərəfindən Azərbaycana lazımı hərbi yardım göstərildi. Azərbaycan-Türkiyə qoşun hissələrinin birgə səyi nəticəsində əsasən ermənilərdən ibarət olan qırmızı ordunun I Qafqaz korpusunun Gəncəyə doğru hücumunun qarşısı alındı. Azərbaycan-Türkiyə birləşmiş qoşunları ilə Bakı XKS-nin qoşunları arasında ilk döyüş iyunun 16-18-də Göyçaydan bir qədər şərqdə yerləşən Qaraməryəm kəndi yaxınlığında baş verdi. Nazirlər Şurası 1918-ci il iyunun 19-da Azərbaycan ərazisində hərbi vəziyyətin tətbiq edilməsi barədə qərar qəbul etdi. Hökumətin 1918-ci il iyunun 23-də qəbul etdiyi qərarla ölkədə hərbi dövrün qanunları tətbiq olundu. Müvəqqəti Hökumət 1918-ci il iyulun 3-də əsgərliyə çağırış yaşının müəyyən edilməsi haqqında qərar qəbul etdi. Həmin qərara görə 19 yaşına çatmış gənclər hərbi mükəlləfiyyətli hesab olunurdu. Daha sonra 1918-ci il iyulun 11-də 1894-1899-cu illərdə anadan olmuş və müsəlman dininə mənsub vətəndaşların ordu sıralarına çağırılması barədə qərar qəbul edildi. "Azərbaycan" qəzetinin 15 sentyabr 1918-ci il tarixli nömrəsində hərbi xidmətə çağırışın müvəffəqiyyətlə keçirilməsi haqqında məlumat dərc edilmişdir. Həmin məlumatda bildirilirdi: "Əyalətlərdən alınmış məlumatlara görə, əsgərliyə çağırış müvəffəqiyyətlə keçirilir. Yaşın düzgün təyin edilməsi ilə bağlı yaranmış vəziyyət bir qədər çətinlik törədir. Bakıya yaxın kəndlər döyüş qabiliyyəti olan bütün kişiləri cəbhəyə çıxarmışdılar. Nuxa və Ərəş qəzalarından əsgərliyə yeni çağırılmış şəxslər isə artıq çoxdandır ki, Bakı ətrafında gedən döyüşlərdə iştirak edirlər".

Türk və Azərbaycan qoşunları ilə Bakı XKS-nin qoşunları arasında Göyçay ətrafında gedən dördgünlük (27 iyun-1 iyul) qızğın döyüşlərdən sonra əsasən ermənilərdən ibarət olan qırmızı ordunun I Qafqaz korpusunun Gəncəyə doğru hücumunun qarşısı alındı və Qafqaz İslam Ordusu Bakı istiqamətində əks-hücumə keçdi. İyulun sonlarında Şamaxı, Qarasu, Hacıqabul, Ələt, Qəbu, Xırdalan, Sumqayıt və Səngəçal, avqustun 3-də isə Quba azad edildi.

Qafqaz İslam Ordusunun Bakıya doğru əks-hücumu Bakıdakı siyasi və iqtisadi böhranı daha da dərinləşdirdi və nəticədə Bakı Soveti və onun icraiyyə orqanı olan Bakı XKS iyulun 31-də öz səlahiyyətlərindən imtina etməli oldu. Bakıda hakimiyyət sağ eser-mənşevik-daşnak blokunun əlinə keçdi və həmin blok avqustun 1-də "Sentrokaspi Diktaturası və Fəhlə, Əsgər Deputatlarının Müvəqqəti İcra Komitəsinin Rəyasət Heyəti" adlı hökumət təşkil etdi. Avqustun 5-də Azərbaycan-türk qoşun birləşmələri səhər tezdən şəhərin yuxarı dağlıq hissəsində yerləşən Badamdar yüksəkliyini ələ keçirərək Bibiheybətə doğru endi və oranı erməni daşnaklarından təmizləməyə nail oldu. Xilas-kar qoşunun digər dəstələri isə Bibiheybətə doğru Şıxov kəndi tərəfindən irəlilədi. Avqustun 5-6-da Bibiheybət, Badamdar, Qurd qapısı, Binəqədi, Biləcəri və digər bölgələrdə gedən ağır döyüşlərdən sonra Qafqaz İslam Ordusu sentyabrın 14-dən 15-nə keçən gecə həlledici hücumə keçdi. Sentyabrın 15-də Azərbaycan-Türkiyə birgə qüvvələri Bakını azad etdi.

1918-ci il sentyabrın 15-də çıxan "Azərbaycan" qəzetində Azərbaycan hökumətinin adına Nuru Paşadan aşağıdakı məzmunlu teleqramın daxil olduğu barədə məlumat verildi: "Allahın mərhəməti ilə Bakı şəhəri 15(9) 34-də (müsəlman tarixi ilə 1334-cü il nəzərdə tutulur) saat 9 radələrində bizim hissələr tərəfindən alındı. Qafqaz müsəlman ordusunun komandanı general-leytenant Nuru". 1918-ci il sentyabrın 15-də Türkiyənin Gürcüstandakı hərbi nümayəndəsi general-mayor Abdul Kərim Paşa Bakının azad edilməsi ilə bağlı Tiflisdən Azərbaycanın Gürcüstandakı diplomatik nümayəndəsi M.Y.Cəfərova göndərdiyi təbrik teleqramında isə qeyd edilirdi: "Fədakarcasına döyüşmüş türk və Azərbaycan qoşunlarının Bakını alması münasibəti ilə sizi böyük hörmətlə təbrik edirəm".

Azərbaycanın müstəqilliyinin qorunub saxlanması və ərazi bütövlüyünün bərpa edilməsi, habelə genişlənməkdə olan erməni daşnak-bolşevik təcavüzünün qarşısının alınmasında 1918-ci il iyunun 4-də Osmanlı İmperatorluğu Hökuməti ilə Azərbaycan Respublikası arasında imzalanmış dostluq müqaviləsinin müstəsna əhəmiyyəti olmuşdur. Qeyd etmək kifayətdir ki, Bakını düşmən qüvvələrdən məhz Azərbaycan-Türkiyə birgə qüvvələri azad etmişdir.

1919-cu il 15 sentyabr tarixli "Azərbaycan" qəzeti Bakının azad olduğu günün böyük əhəmiyyətini qiymətləndirərək yazmışdır: "Əgər biz 28 mayı müstəqilliyimizin elan olduğu rəsmi gün hesab ediriksə, 15 sentyabr Azərbaycan qoşunlarının, Azərbaycan hökumətinin Bakıya daxil olduğu günü - müstəqilliyin faktiki olaraq əldə olduğu və dövlətin əsasının qoyulduğu gün kimi hesab etmək mümkündür. Bu gün mütəşəkkil daşnak-bolşevik qüvvələrinin yalnız Azərbaycanın və digər Zaqafqaziya respublikalarının müstəqilliyinə qarşı deyil, Zaqafqaziya türk xalqlarının varlığına qarşı yönəldikləri ölümcül təhlükənin qarşısının alındığı gündür.

Türk qoşunları Azərbaycanın köməyinə imperialist və istila məqsədləri ilə deyil, öz qardaşlarını xilas etmək üçün gəldilər, Azərbaycan torpaqlarında təmənna güdmədən və fədakarcasına öz qanlarını axıtıb qardaşları qarşısında öz borclarını yerinə yetirərək getdilər. Qədirbilən Azərbaycan xalqı türk qoşunlarının son dərəcə mühüm xidmətlərini unutmayacaq və Bakıya onlarla birgə daxil olmasını Azərbaycan xalqının tarixinin ilk səhifələrinə yazacaqdır".

Bakının azad edilməsi uğrunda gedən döyüşlərdə minlərlə türk və azərbaycanlı əsgər və zabitlər, yerli əhali həlak olmuşdur. Onlar Şəhidlər xiyabanında dəfn edilmişlər. Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində, Bakıdakı Şəhidlər xiyabanında türk şəhidlərinin xatirəsinə abidələr ucaldılmışdır. Qədirbilən xalqımız Bakının azad edilməsi uğrunda gedən döyüşlərdə canlarından keçmiş qəhrəman insanların, əsgər və döyüşçülərin şücaətlərini heç vaxt unutmur, böyük hörmət və ehtiramla yad edir.

Bakı erməni-bolşevik-daşnak qüvvələrindən təmizləndikdən sonra respublikada ordu quruculuğu və müdafiə sahəsində görülən işlər bir qədər də sürətləndirildi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Qarabağ bölgəsində mövqelərini möhkəmləndirmək məqsədilə general-leytenant Nuru Paşa başda olmaqla Qafqaz İslam Ordusunu bu bölgəyə göndərdi. Hökumətin 1918-ci il oktyabrın 6-da keçirilmiş iclasında Nazirlər Şurasının sədri F.X.Xoyski nazir portfellerinin yenicən bölüşdürülməsinin nəticələrini elan etdi. İ.X.Ziyadxanov hərbi işlər üzrə müvəkkil təyin olundu.

Ardı var

Rafiq SƏFƏROV,
Milli Arxiv İdarəsi Sənədlərin nəşri və istifadəsi şöbəsinin baş məsləhətçisi